

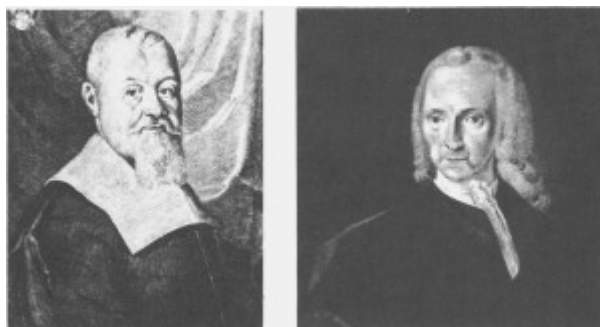
Eiendomsforhold

Bøndene blir leilendinger

Omkring 1700 var ennå størsteparten av jorda i bonde-eie i Tydal. Slik var det ikke i Trøndelag ellers. Vi behøver ikke gå lenger enn til Selbu for å finne at flertallet av bøndene var leilendinger under kirka, krona eller private godseiere. I Tydal var det bare Østbygdene og eiendommene overfor Ås som var helt leilendingsbruk på 1600-tallet. Etter 1700 var eiendomsutviklinga også motsatt av det vanlige i Trøndelag. Mens det i flere bygder ble mer sjøleie særlig ved at bøndene kjøpte krongodset ble bøndene i Tydal helt ut leilendinger. Fra 60% sjøleie i 1714 var det bare 2,3% bondegods i 1824. De store endringene i eiendomsforholda skjedde allerede 1719, samme året som Armfeldts soldater hadde tatt buskap og løsøre. Det er rimelig å se eiendomsoverdragelsene som resultat av krigsskadene. Bøndene pantsatte jorda si for å betale skatter og driftsmidler ja, i 1719 var det nok også snakk om penger til mat og klær. Rike borgere kjøpte jord av flere grunner. Det var ikke jorda som frista, men naturrikdommene i skog og fjell.

Trondheimsborgere bl.a. Angellslekta hadde investert i sagbruksdrift i Neadalføret og kjøpt opp sager i Nidelva. Alt rundt 1700 kom en stor del av tømmeret fra Tydal. Jordkjøp sikra rett til tømmeret, for det var bare den bygselrådige eieren som kunne drive tømmerhugst for salg. Og leilendinger var stabil og billig arbeidskraft. En kan tenke seg at noen kanskje ville spekulere i mulighetene for gruvedrift i Tydal. Men gruvedrifta var helst en negativ faktor for godseierne. De kjøpte heller jord for å hindre at skogsvirket skulle brukes til ved og trekol ved gravene. At borgere kjøpte opp krongods etter 1660, var typisk overalt i landet. Det utypiske ved Tydal var at overgangen til leilendingsvesen kom sent og ble så varig. Mens bøndene sjøl begynte å kjøpe opp jorda fra 1700-tallet de fleste steder, skjedde dette altså langt senere i Tydal. Mesteparten av odelsjorda gikk i 1719 over til Trondheimsborgeren Gregorius Brix. Han kjøpte hele Hilmo, alle Gresligardene og 3/4 av Åsgardene. Også en part i Aune ble overtatt av Brix. Inntil da hadde brukerne på Gresli og Aune rådd fullt ut over jorda si. Brix ble ikke lenge bygselherre over gardene i Tydal. Alt i 1723 ble bygselrettighetene overtatt av Schøllerfamilien. Den hadde tidligere hatt eiendom i Tydal. Jordeiendommene til Schøllerfamilien ble grunnlagt av Caspar Christoffersen Schøllersom var fogd i Selbu 1620-23. Da han døde i 1661, var han den største private godseieren nordafjells. Hans sønnesønn, commerceråd Anders Christoffersen Schøller, kjøpte opp Brix sine eiendommer i Tydal for å sikre seg tømmer til sagbruka sine i fogderiet. Commerceråden sjøl døde i 1724, men virksomheten ble videreført av sønnen Stie de Tonsberg Schøller (f. 1700). Han ble nå den største jordeieren i Tydal. Schøller eide hele Hilmo, 3/4 av Åsgardene og parter i Aune- og Østbygdene. Greslibøndene tok tilbake noe av odelsjorda si i 1720-åra, men Schøller beholdt halvparten av skyldverdien. Tilsammen eide Schøller 18 øre eller nesten 56% av jorda i Tydal (matrikkel 1746). Eneste datter til Stie Schøller ble gift med general Georg Frederik von Krogh. Eiendommene i Tydal og andre steder ble derfor skjøttet over til Krogh i 1788. Sønnen, oberst G.F. von Krogh, arva eiendommene etter faren. I 1824-matrikkelen står Krogh som eier av hele Hilmo og Gresli. Han hadde også overtatt prestebolets part i Åsgardene og eide dermed praktisk talt hele Åsgrenda. Tilsammen eide Krogh 72% av jordeiendommene i Tydal i 1824. Nest etter Schøller-Krogh-familie var det Angell-slekta som sikra seg jord i Tydal. Angellgodset ble grunnlagt da Albert Angell gifta seg med Tommas Hammons datter Sara. Godset ble betydelig øka da Sara etter mannens død gifta seg med den

rike kjøpmann Søren Bygball. I begynnelsen av 1700-tallet eide Bygball gardene Fossan, Løvøya og nesten hele Østby, tilsammen 5 3/4 øre eller 18% av all jord i Tydal. Sara Hammon og Albert Angell hadde 3 barn. Elisabeth ble gift med Stie Tonsberg Schøller. De to andre var Lorentz og Thomas. Begge fødd 1692 (men ikke tvillinger). Alle tre barna arva noe av jordeiendommene etter Bygball. Men det ble først og fremst Thomas Angell som førte videre og utvida virksomheten til familien. Det ble også han som ble stående som eier til eiendommene i Tydal. Det skulle bli skjebnesvangert for leilendingene.

Malte portretter av to menn som har bestemt mye av eiendomsstrukturen i Tydal. Til venstre Caspar Christoffersen Schøller (d. 1661) som la grunnlaget for Schøllerfamiliens eiendommer. På 1700-tallet eide arvingene hans over halvparten av jorda i Tydal. Til høyre Thomas Angell (d. 1767) som testamenterte jordegodset sitt til en stiftelse. I Tydal hørte Stugudal, Løvøya, Fossan og Østby til Thomas Angells stiftelser.

Thomas Angell døde ugift og uten livsarvinger i 1767. Fem år før satte han opp sitt testamente som la grunnlaget for Thomas Angells Stiftelser. I testamentet hette det at jordegodset «udi Selboe, og andre her omliggende Gaarder..., vil jeg ikke at maatte selges, men stedsevarende, som et fast og usvigelig Eiendom at tilhøre min Gave: Saa at den aarlig oppebaarne Landskyld og Herlighed af Indkomster uddeles blant de Fattige...» Det kirkelige godset var stabilt fram til 1800-tallet. Men som nevnt, overtok Krogh prestebølets eiendommer i Ås. Presten og soknekirka i Tydal hadde hver sine små parter i Østbygardene. Men i 1824 hadde Angellske Stiftelser overtatt kirkas eiendommer der. Det var nå bare Kirkvoll som hørte til kirkegodset. I krisa etter Napoleonskrigene gikk det dårlig med Krogh. Da han døde i 1827, var boet fallitt, og eiendommene ble solgt. Hilmo ble kjøpt av Thonning Owesen og kom senere under Thomas Angells stiftelser. De andre gardene ble overtatt av oppsitterne som nå ble sjøleiere.

Eiendomsforhold i Tydal 1719 - 1824

gard/grend	skyldverdi	1719	1746	1790	1824
Hilmo	3 1/2 øre	G. Brix	S. Schøller	v. Krogh	v. Krogh
Gresli	6 øre	G. Brix	S. Schøller 3 øre Bondegods 2 1/2 øre Th. Angell 1/2 øre	v. Krogh 3 1/2 øre Bondegods 2 1/2 øre	v. Krogh 6 øre

Aune	11/2 øre	Bondegods 11/8 øre G. Brix 3/8 øre	Bondegods 3/4 øre S. Schøller 3/4 øre	Bondegods 3/4 øre v. Krogh 3/4 øre	Bondegods 3/4 øre v. Krogh 3/4 øre
Ås	13 1/4 øre	G. Brix 9 1/2 øre 3 3/4 øre	Presten S. Schøller 9 1/2 øre Presten 3 1/2 øre Th. Angell 1/4 øre	v. Krogh 9 1/2 øre Presten 3 1/2 øre Ang. stift. 1/4 øre	v. Krogh 13 øre Ang. stift. 1/4 øre
Østby	6 øre	S. Bygball 5 øre Presten 1/3 øre Tydal kirke 1/6 øre Bondegods 1/2 øre	Angell 4 øre Schøller 11/4 øre Selbupresten 1/3 øre Tydal kirke 1/6 øre Bondegods 1/4 øre	Ang. stift. 5 1/2 øre Presten 1/3 øre Tydal kirke 1/6 øre	Ang. stift. 6 øre
Kirkvoll	1 øre	Presten	Presten	Presten	Presten
Fossan	1/4 øre	S. Bygball	Th. Angell	Ang. Stift.	Ang. Stift.
Løvøya	1/2 øre	S. Bygball	Th. Angell	Ang. Stift.	Ang. Stift.
Stugudal	1/4 øre	Kongen	Th. Angell	Ang. Stift.	Ang. Stift.
	32 1/4	Godseiere 77,9% Presten 15,8% Bondegods 5,0% Kongen 0,8% Tydal kirke 0,5%	Godseiere 73,6% Presten 15,0% Bondegods 10,9% Tydal kirke 0,5%	Godseiere 74,4% Presten 15,0% Bondegods 10,1% Tydal kirke 0,5%	Godseiere 94,6 % Presten 3,1 % Bondegods 2,3 %

Kjøpet av allmenningen

Som vi så foran, hadde kongen tilegna seg eiendomsretten til den ubebodde utmarka. Men bøndene brukte naturligvis utmarka til jakt og fiske, de slo høy der og drev setring. Men kongen markerte sin formelle eiendomsrett ved å kreve inn engsletteskatt av høyet de høsta i kongens allmenning. Kongen tok også bygselavgift når noen rydda seg gardsbruk i allmenningen. Vi har møtt ett slik tilfelle; Lars Eriksen og Tore Olsen som fikk bygselseddel på Stuguvollen i 1793. I 1800 ble allmenningen lagt ut til salg. Vilråa for salget var at allmuen som før skulle ha rett til «Sæter, Fjældsletter, Brænde, Gjerdefang og fornødent Byggenetømmer, med videre Rettigheter som Loven hjemler dem i Almindelighed...» Rydningsmennene Lars Eriksen og Tore Olsen skulle beholde «ubehindret deres Besiddelsesrett og Brug af... Stuevolden...». Men kjøperne fikk retten som Kongen hadde hatt til landskyld og engsletteskattene. Allmenningen ble inndelt i 3 deler etter en befaring i september 1798. Med på denne forretninga var lensmannen, lagrettemennene, «utvisningsmenn» og en rekke bønder og representanter for jordeiere som hadde hevdvunne interesser i allmenningen og tilstøtende områder. Kunngjøring og innkalling til befaringa ble lest fra kirkebakken i Tydal og nabokirkene. Auksjon over allmenningen ble holdt i februar 1800, og de 3 delene ble solgt hver for seg.

1. del omfatta området vest for Stugusjøen og strakte seg fra denne til Grønsjøen og Fresvoll-vola. Delen

var oppgitt til ca. 1 1/2 mil i omkrets.

2. del var området øst for Stugusjøen til riksgrensa. Det gikk sør til Gråsida og nordover til ei linje fra Sylane til der Esna elv rant ut i Nea. Omkretsen var ca. 3 mil.

Ved auksjonen hadde Ole Nastad høgste bud med 250 riksdaler for disse to delene. Men salget krevde Rikskammerets godkjennelse, og det godtok et forhøya bud på 300 riksdaler fra 23 gardbrukere. Kjøperne var alle brukerne i Gresli, Ås, Kirkvoll, Fossan og Stugudal.

3. del strakte seg nordover til Meråkers grense. Det gikk til Fongen og Ramsjøen i vest og var omtrent 2 3/4 mil i omkrets.

Kjøperne av dette allmenningstykket var oppsitterne på Østby og Aune. Kjøpesummen var 100 riksdaler, og Østby-gardenes andel utgjorde 2/3 av summen. Skjøte til eierne ble utstedt 2. juli 1802. Allerede året etter overdrog Østbybrukerne sin del av allmenningen til Thomas Angells Stiftelser. De fikk nå 80 riksdaler for salget. For brukerne betydde overdragelsene lite. De var leilendinger under stiftelsen fra før og fortsatte å bruke slåtte- og setervollene i allmenningen som de hadde gjort det før 1800.